

Květa Sgallová

O českém verši

O českém verši

Květa Sgallová

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Obálka Kateřina Řezáčová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2015
© Květa Sgallová, 2015
Epilogue © Robert Kolár, 2015

ISBN 978-80-246-3115-8
ISBN 978-80-246-3123-3 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Slovo úvodem	/ 7
I	
Využití moderní techniky při rozboru verše	/ 11
Český verš národního obrození	/ 23
II	
Distribuce mluvních taktů ve verši a v próze (<i>s M. Červenkou</i>)	/ 33
Postavení monosylab v českém sylabotónickém verši	/ 51
K charakteristice českého trocheje	/ 63
Dlouhé trocheje v české poezii	/ 76
Časoměrné vzorce a metra v českém národním obrození	/ 96
III	
Novinky o verši Slávy dcery (<i>s M. Červenkou</i>)	/ 107
Máchův jamb a prostředky zeslabování konfliktu jazyka a metra (<i>s R. Ibrahimem</i>)	/ 120
Heinův tónický verš v raných českých překladech	/ 127
Poznámky o verši Hrubínovy poezie pro děti (<i>se S. Mazáčovou</i>)	/ 133
IV	
K výzkumu českého rýmu	/ 145
Rým a jeho podmínky v jazykové struktuře	/ 153
Rým v teorii a v praxi národního obrození	/ 159
Kvantita samohlásek v obrozenském rýmu	/ 168
Nezvalův rým v období poetismu	/ 176
V	
(Statě ze svazků <i>Ślowiańska metryka porównawcza</i>, spolu s Miroslavem Červenkou)	
Český verš a jeho rytmičtý slovník	/ 185
Rytmičtý a větné členění v české poezii druhé poloviny 19. století	/ 222
Sémantika metra v poezii lumírovců	/ 264

Metrika českých překladů Mickiewicze	/ 328
Metrika českých překladů Puškina	/ 379
Český sonet devatenáctého století po jeho stránce formální	/ 396
Ediční poznámka	/ 424
Kde začíná básnit básník? Doslov	/ 425
Bibliografie Květy Sgallové	/ 429

Slovo úvodem

Když jsem se na začátku 60. let začala zabývat problematikou českého verše, viděla jsem ve versologii důležité téma s mnoha dosud neřešenými otázkami, téma, jehož zkoumání se může obejít bez ideologického usměrňování, a může proto navazovat bez velkých problémů na postupy uplatňované v pracích členů klasického Pražského lingvistického kroužku. Tehdejší obecná mezinárodní snaha o využití exaktních metod i v humanitních oborech vedla zároveň k prosazování nových postupů s využitím moderní technologie. To bylo pro mě lákavé a pokusila jsem se o to v kandidátské práci. Pro všestrannou analýzu obrozeného deklamačního verše jsem využívala tehdy novou děrnoštítkovou techniku, která ovšem z dnešního hlediska byla velice primitivní. Zkušenost s ní však byla důležitá pro další výzkumy, kterých jsem se mohla účastnit.

Už brzo – po skončení tohoto nadějného desetiletí – se ukázalo, že versologie bez ideologického podkladu je u nás nežádoucí stejně jako ti odborníci, kteří se jí nechtějí vzdát. Od té doby, až do 90. let, bylo možno věnovat se problémům verše jenom jako zvláštnímu koníčku.

Od poloviny 60. let jsem spolupracovala s Miroslavem Červenkou, který obvykle vytyčoval hlavní směr práce; já jsem mohla přispět svými zkušenostmi při zpracovávání rozsáhlého materiálu novým způsobem a při jeho následující kontrole a analýze. Tak tomu bylo především při naší účasti na velkém mezinárodním projektu zabývajícím se srovnávací slovanskou metrikou, který vedl a organizoval několik desítek let varšavský Instytut badań literackich. I tady Červenka patřil k vedoucím osobnostem. Výsledky této práce jsou uloženy v devíti svazcích edice *Słowiańska metryka porównawcza* a ve statích věnovaných českému verši jsme prezentovali nové přístupy a nová fakta takto získaná. Pro tuto knihu jsem odtud vybrala několik společných statí, především těch, které byly zaměřeny na vztah mezi systémem jazyka a verše a které by

neměly být zapomenuty jen proto, že vyšly v těžko dostupné zahraniční edici a ještě v době, která u nás versologii vůbec nepřála.

Moje spolupráce s Miroslavem Červenkou trvala až do jeho předčasné smrti před deseti lety. S přesvědčením, že se svým západem, rozhledem a neuvěřitelnou pílí zasloužil u nás o přežití a posléze i o rozvoj versologie, věnuji tuto knihu jeho památce.

Květa Sgallová

I

Využití moderní techniky při rozboru verše

Je naprosto nesporné, že vědecké zkoumání verše se nemůže obejít bez statistických metod. Při zpracování rozsáhlejšího materiálu je však získávání a třídění údajů o verši velmi těžké a zdlouhavé. Využití moderních technických prostředků může tuto práci urychlit a zpřesnit. Prvním stupněm modernizace výzkumu verše je využití děrnoštítkových strojů. Předpokládá sice ještě dost lidské práce (při přípravě i třídění děrných štítků), ale výhody převládají, nehledě na to, že zkušenosti z této práce jsou nezbytným předpokladem pro přípravu druhé etapy, ve které se pro popis a rozbor verše využije samočinných počítačů.

Tento článek chce informovat o prvním pokusu takového výzkumu verše za použití děrnoštítkových strojů, který byl uskutečněn ve spolupráci se Strojně početní stanicí Vysoké školy ekonomické v Praze.¹

Ukládání na děrné štítky

Při přípravě děrných štítků jsem sledovala cíl, aby na každém štítku bylo co nejvíce údajů a aby tyto údaje byly dostatečně diferencovány. Šlo o to, získat velmi podrobný materiál o charakteru verše, a to jak o jeho rytmu a rýmu, tak o frekvenci slov o určité délce, o krátkých a dlouhých samohláskách, o vztahu verše a věty aj. (V současné etapě práce jsem nevyužila všech údajů uložených na děrných štítkách a jejich kombinací.)

Užívám děrných štítků značky Aritma, které mají celkem 90 sloupců (kolon), rozdělených do horní a dolní poloviny. Na každou kolonu může být naděrováním zanesena jedna z 10 hodnot (od 0 do 9), přičemž lichá čísla jsou ve všech sloupcích předtištěna. Při zpracovávání děrných štítků

1 Za tuto pomoc bych chtěla poděkovat celému kolektivu, zejména vedoucímu stanice ing. K. Vackovi a dále K. Felgrové.

pak na děrovači (s klávesnicí podobnou psacímu stroji) perforujeme buď pouze tyto předtištěné číslice, jde-li o čísla lichá, nebo je kombinujeme s 9, má-li být určitá kvalita označena sudým číslem (např. perforace číslice 1 a 9 označuje hodnotu 2, 5 a 9 – 6 atp.).

Jeden děrný štítek obsahuje údaje o jednom verši. Protože v našem případě jde o verš sylabotónický, považovala jsem za nejvhodnější vyjít od slabiky a vyjádřit její hodnotu v jedné koloně zároveň, pokud jde o její kvantitu i o její poměr k přízvuku, v druhé koloně pak poměr této slabiky k mluvnímu taktu i k vyšším jednotkám. Tak každá slabika je rozebírána ve dvou sloupcích, a to podle tabulek:

1. kolona		slabika	
		krátká	dlouhá
teze	a) s přízvukem hlavním	0	1
	b) s přízvukem vedlejším	2	3
	c) s přízvukem dodaným	8	9
arze	a) nepřízvučná	4	5
	b) s potlačeným přízvukem	6	7
2. kolona		takt	
		končí	nekončí
slovo končí		6	7
		2 ²	3 ²
slovo nekončí		–	8
věta končí		9	–
pauza na konci verše uvnitř věty		4	–
taktová předrážka		5	–

Uvědomuji si problematičnost některých kategorií, například vedlejšího přízvuku. Pracovat však pouze s hlavním přízvukem by znamenalo nesmírně si zkomplikovat výsledné třídění materiálu; mimo jiné by bylo velmi obtížné rozlišit například v trochejském verši typy *milovanými* a *šla panenka pro vodu*. Jestliže mám rozlišen hlavní přízvuk a tzv. vedlejší přízvuk, který se vyskytuje v místě, kam spadá metrický důraz

2 Používá se k označení jednoslabičných slov, která jsou v příklonném postavení.

(obvykle jde – v trochejském verši – o další lichou slabiku ve slově nebo v taktu), mohu při třídění velmi jednoduchým způsobem dojít k závěrům, jak četné jsou metricky těžké doby podložené slovními (tedy hlavními) přízvuky. Tím dostaneme poměrně jednoduše přesný přehled o variantách na pozadí základního metrického schématu.

Nepřesné a nejednoznačně užívané pojmy také způsobily, že jsem v některých případech musela zavádět kategorie a pojmy nové, které ovšem nepovažuji za definitivní, nebo jsem musela číselně odlišit určité skupiny jevů, pro jejichž třídění zatím není v lingvistice a versifikační teorii dost spolehlivá opora. To se týká například jednoslabičných slov, kde vedle závazných příklonků (*si, ti* atd.) najdeme potenciální příklonky, jež obvykle bývají bez přízvuku na druhém místě ve větě (*jsem, mám, prý* apod.), jež však jindy mohou nést hlavní přízvuk, aniž bychom takové případy považovali jako transakcentace. Hranice mezi těmito potenciálními příklonkami a ostatními jednoslabičnými slovy není ovšem zcela jasná a bude třeba zkoumat vlastnosti jednotlivých slov a skupin slov v určitých okolnostech a podmínkách a pak teprve bude možno dospět k definitivnímu třídění.

Pokud jde o mluvnický takt, nemohla jsem pracovat stejnou metodou jako O. Zich (1954) a jako J. Ondráčková (1954), neboť jsem nezkoumala a nesrovnávala, jak text je jednotlivými mluvčími interpretován, nýbrž šlo mi o podmínky dané povahou jednotlivých prvků jazykového systému. Můžeme mluvit o potenciálním taktu, který bývá kratší než takt u Ondráčkové.

Značné nejasnosti i nepřesnosti jsou ovšem i v literárně teoretickém názvosloví. Je třeba zjemnit pojmy týkající se rozsahu rýmu, zejména odlišit rým, v kterém opěrná souhláska bezprostředně předchází před samohláskou a v kterém je od rýmu vzdálenější. Stejně tak nevyhovuje jednoduché určení gramatického rýmu jako takového, v kterém se rýmuje pouze gramatická koncovka (*rukama – nohama*) na rozdíl od rýmu štepného s rýmujícím se kmenem (*krásné – zhasne, chodíme – vodíme*), viz Hrabák (1958: 130). Je zřejmé, že například v dvojici *chodíme – vodíme* se sice rýmuje kmenová hláska *o*, že však zároveň je rým tvořen gramatickou koncovkou. Proto jsem odlišila typ *rukama – nohama* (gramatičnost 1. stupně) od typu *chodíme – vodíme* (gramatičnost 2. stupně). Tato otázka se komplikuje navíc ještě lingvistickým problémem synonymie koncovek. Aby byla zachována jednotnost v interpretaci, stanovila jsem určitá pravidla, podle kterých jsem důsledně postupovala: u substantiv

a adjektiv jsem za gramatický rým považovala takové případy, kde se shodovaly koncovky v 1., 4., 5. pádu plurálu, v 3. a 6. pádu sg., u mužských životných v 2. a 4. pádu sg. atd., zatímco stejně znějící koncovku u substantiv různého rodu a čísla (*hradu – ženu, města – žena, hrady – ženy* v 2. pádu sg.) jsem za projev gramatického rýmu nepovažovala.³ Podobná vymezení – ještě však složitější a snad ne vždy přesná – musela být provedena u slovesných tvarů, kde dělalo potíže zejména rozlišení gramatičnosti 1. a 2. stupně.

I z těchto několika příkladů je jistě zřejmé, že nutnost přesného a jednoznačného ohodnocení jednotlivých jevů, jak to vyžaduje práce s děrnými štítky, nutí nás zpřesňovat dosavadní pojmy.

Vraťme se však k popisu našeho děrného štítku. Odpočítáme-li prvních 7 sloupců, které označují čísla básně, odstavců či strof a čísla veršů v nich, vejde se na horní polovinu verš o 19 slabikách, což je dostatečný počet (zatím jsem ho nikdy nevyčerpala). Kdyby se vyskytl přece jen verš delší, je rezerva v dolní polovině štítku (ještě pro 8 slabik, případně i víc). V dolní polovině štítku, která je věnována rýmu, se opakují tři poslední slabiky z horní poloviny (aby poslední tři slabiky verše měly pevné postavení na štítku) a v dalších třech kolonách se hodnotí rým z hlediska rozsahu, kvality a druhů. Ukazuje se, že bude účelné věnovat rýmu ještě jedno místo, a to zejména pro rozsah. Tabulka ostatně ukazuje, kde se nedostává čísel, a i uvnitř jednotlivých kategorií by bylo třeba vést jemnější hranici.

Tabulka pro rozsah rýmu

	bez opěrné souhlásky	s opěrnou souhláskou	s asonancí
rýmuje se 1 slab.	1	4	8
2 slab.	2	5	9
3 slab.	3	6	
asonance (i dvojítá)	7		
nerýmuje se	0		

3 Bylo by možno vycházet z ještě podrobnějších měřítek, viz např. P. Sgall, *Soustava pádových koncovek v češtině*, Slavica pragensia II, Philologica 2, Praha 1960.

Tabulka pro kvalitu rýmu

gramatický	1. stupně	1	rým lišící se předponou	7
	2. stupně	2	rým epiforní	8
homonymní		3	rýmové hříčky	9
	lišící se kvantitou	4	bez příznaku	0
rýmové echo		5		
	lišící se kvantitou	6		

Tabulka pro druhy rýmu

sdružený	1	
střídavý	2	
potrojný	3	
obkročný	4	
přerývaný	5	
postupný	6	
zvláštní druh	7	(Jde o lichý verš, který se přiřazuje k předcházející nebo následující skupině veršů, např. 22227, 74444, 1107 aj.)
zvláštní varianty postup. rýmu	8	(Jde o nejrůznější kombinace tří rýmů, např. abbcca, aabcabcc, abaccba a mnoho jiných.)
zvláštní druh	9	(Jde o dva verše, které se přiřazují k jiné skupině a které spolu nesousedí, např. 93339, 909 aj.)

Pro větší názornost ukládání na děrné štítky si uvedme příklad. Verše z Rubešovy deklamovánky č. 7 *Člověk malá pohádka*

*Proč nám nebe jeden jazyk dalo?
Jenom jeden – to je málo!*

jsou popsány takto:

čísla		10	12	14	16	18	20	22	24	26	28																			
kolon	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	13	15	17	19	21	23	25	27	29...	42										
horní pol.		7	1	3	0	1	0	7	5	6	0	8	4	6	0	8	4	6	0	8	4	9								
dolní pol.													4	6	0	8	4	9	2	0	1									
horní pol.		7	1	3	0	2	0	8	4	6	0	8	4	6	0	7	4	6	1	8	4	9								
dolní pol.																						4	6	1	8	4	9	2	0	1

Třídění

Po uložení údajů na děrné štítky je možno na elektrických třídících vytřídit a spočítat výskyt určitých hodnot na určitých kolonách, a to i ve vzájemných vztazích. Některá třídění, týkající se například délky verše a přesahu a vyznění verše, jsou celkem jednoduchá, jiná, kde musíme brát v úvahu vztah mezi několika hodnotami, jsou už mnohem složitější. Nejde totiž jen o to, zjistit (např. u rýmu), kolik je veršů spjatých rýmem sdruženým, střídavým, obkročným atd. a kolikrát se ve všech verších vyskytne gramatický rým. Nás zajímá, kolik veršů mezi sdruženými (stejně tak jako mezi verši střídavými apod.) má gramatický rým, homonymní atd., a dál, jak četné jsou v těchto jednotlivých kategoriích rýmy jedno-, dvou- a tříslabičné, s opěrnou souhláskou či bez ní apod. Z těchto výsledků je pak možno obvyklými výpočty dosáhnout dalších čísel, případně procent, která nám odpovídají na nejrůznější otázky; můžeme například zjistit, jak často se vyskytuje gramatický rým vzhledem k rozsahu rýmu i vzhledem k druhům rýmu apod. Prostě je možno vypočítat celou řadu kombinací a vztahů, což je při rozsáhlém materiálu nemyslitelné bez této děroštitkové techniky.

Jinak složitého třídění musíme použít při zjišťování rytmu. Při něm nám totiž zase nejde jen o to, abychom zjistili, kolik je přízvučných a nepřízvučných slabik (s další vnitřní diferenciací na vedlejší, dodaný a potlačený přízvuk) v jednotlivých kolonách. Nám jde přirozeně o to, abychom se dozvěděli, kolik veršů a v kterých básních je trochejských, jambických, daktylotrochejských, k jak různým a k jak četným variantám základního metrického schématu dochází. Jak v tomto případě postupujeme? (Pro jednodušší výklad předpokládejme, že verš nemá víc než 10 slabik.) Vycházíme z toho, že srovnáním různých typů verše, obvyklých běžně v české poezii, tj. skládajících se z trochejů, daktylů, jambů a předrážky, je možno zjistit určité důležité uzlové slabiky, s kterými pak při našem třídění pracujeme především. Určíme-li si 1. slabiku ve verši jako přízvučnou, mnoho jsme se o verši ještě nedozvěděli, může být trochejský, daktylský, daktylotrochejský v nejrůznějších kombinacích, ne však jambický nebo trochejský a daktylský s předrážkou. Víme-li, že je i 5. slabika přízvučná, omezi se již počet možností. Je zřejmé, že první dvě slabiky jsou trochejské. (Pro zjednodušení necháváme stranou otázku, zda 3. slabika je přízvučná nebo zda 1. a 2. stopa je realizována čtyřslabičným slovem.) Stačí pak zkoumat 7., případně 9. slabiku, aby-

chom zjistili, jaký je náš verš. Můžeme si jednotlivé možnosti sestavit do tabulky:

	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.
I.	— ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪
II.	— ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ —
III.	— ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
IV.	— ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪

- I. označuje čistý trochej
 II. je varianta trochejského verše s daktylem v 4. stopě
 III. je varianta trochejského verše s daktylem v 3. stopě
 IV. verš s daktylem ve 3. a 4. stopě

Pro odlišení veršů III. a IV. bylo třeba místo 9. slabiky za uzlovou považovat slabiku 10.

Toto je ovšem jenom část našich úvah. Podobnou metodou probereme verše, které mají 5. slabiku nepřízvučnou nebo které začínají vzestupně. Tento postup není při třídění tak složitý, jak se na první pohled zdá, neboť všechny teoretické možnosti nejsou v našem materiálu realizovány.

Tak dostaneme skupiny veršů vytríděné podle jednotlivých hledisek, která můžeme vzájemně kombinovat. Verše v jednotlivých skupinách třídič seřadí podle jejich postavení v básni. Na závěr této práce je možno použít ještě tabelátoru, který slouží k přenášení vyděrovaného kódu z děrného štítku na souvislý pás papíru, kde se objeví sloupec číselných hodnot, které již snadno a dobře můžeme číst. Získáme tak přehledný, již dokonale utříděný materiál, který máme při práci vždy po ruce.

Zpracovaný materiál

Jako první úkol jsem si vytyčila zpracování deklamatorního verše. Je to typ verše, který zaujímá v obrozenské poezii významné místo, především svým rozšířením a společenským významem. Je určen v zásadě pro hlasitý přednes a odlišuje se už tímto zaměřením od ostatních typů verše používaných v běžné lyrické produkci či v ohlasové poezii nebo ve velkých epických cyklech. Soustavný popis a rozbor tohoto verše v české literatuře dosud neexistuje,⁴ ač je zřejmé, že bez něho nemůže

4 Na jeho charakteristické rysy upozornil F. Vodička (1935: 307).

být obraz českého stopového verše úplný. Ke zkoumání jsem vybrala Rubešovy deklamovávky, které jsou charakteristické pro užití deklamatorního verše. Pracovala jsem se všemi původními delšími básněmi kromě bajky, Horymírova skoku a Květinoválky. Je to celkem 28 deklamovánek s 6466 verši; jde o dostatečný materiál, z něhož lze vyvozovat alespoň předběžné závěry.

Výsledky třídění

Vytříděním jsme získali určitá čísla, důležité údaje. To ovšem nebyl smysl a cíl naší práce, nýbrž pouze přesný základ (místo dřívějších odhadů) pro další úvahy o charakteru verše. Není zde ale možné probírat všechny výsledky, které při třídění vyšly. Omezím se jen na naznačení některých jevů, jejichž četnost je z nejrůznějších důvodů zajímavá, přičemž mi jde vlastně jen o určitý doplněk k předcházejícímu výkladu, ne o soustavný rozbor.

Při běžném auditivním nebo vizuálním vnímání deklamatorního verše na sebe upozorní na první pohled různá délka verše. Tento rys byl jistě vítaný u útvaru určeného pro hlasitý přednes, kde při častém recitování z paměti mohlo dojít k odchýlkám od textu a kde například vynechání dvouslabičného slova nepůsobilo pak jako chyba. Z tohoto hlediska byl též důležitý i závěr verše.

A. Délka verše, přesahy, vyznění – to jsou jevy, které musíme proto v deklamovávce v první řadě sledovat. Z tohoto okruhu bych chtěla uvést některá zajímavá čísla a naznačit některé problémy.

Ve zkoumaných deklamovánkách najdeme verše, které mají od 2 do 15 slabik. Největší četnost je u veršů osmislabičných (2737 veršů), sedmislabičných (1659), desetslabičných (827), devtislabičných (556), dále pak šesti-, jedenácti-, čtyř-, dvanácti-, tří- a pětislabičných, méně než deset najdeme veršů s 13, 2, 14 a 15 slabikami. Průměrná délka zkoumaných veršů je 7,99 slabiky. Vzhledem k tomu, že verš deklamovávky je převážně trochejský (viz B), střídáním veršů o různé délce se porušuje jistá jednotvárnost, vzniklá z pravidelného dodržování metrického impulsu.

Podřízení veršové formy významové a funkční stránce se projevuje nejen v různé délce verše, nýbrž i ve značné shodě mezi veršem a větou.

Přesahů je zde poměrně málo, jen 15,26 % z celkového počtu veršů. Většinou na konci verše končí i věta (76,07 %) nebo alespoň větší větný celek (pro zpřesnění čísel jsem od konce věty na jedné straně a od přesahů na straně druhé odlišovala přístavek, volný přívlastek nebo rozvité oslovení, jedním z měřítek byla většinou pauza vyjádřená čárkou); těchto případů bylo 8,66 %. To znamená, že jednotlivé verše jsou od sebe poměrně izolovány. Tato izolovanost je větší tam, kde verš končí přízvuknou slabikou (hlavní přízvuk). Při typickém sestupném spádu deklamatorního verše znamená mužské vyznění, že vedle sebe stojí dvě přízvukné slabiky, tj. jedna na konci jednoho verše, druhá na začátku verše následujícího. Musí pak mezi těmito dvěma verši vzniknout určitá větší pauza (už z čistě fyziologických příčin), čímž se porušuje rytmická pravidelnost.

Nejméně přesahů je ve verších končících hlavním přízvukem, zatímco u veršů s vedlejším přízvukem (které je možno chápat a interpretovat jako nepřízvučné, tj. jako verše s poslední stopou daktylskou místo s neukončeným trochejem) nebo u veršů ženských je přesahů téměř dvojnásobek. U ženských veršů tedy toto spojování *dvou* veršů ve vyšší celek (neboť to jsou hlavní případy přesahů) je přirozenější.

Musíme ovšem brát v úvahu i délku veršů, v kterých se přesahy vyskytují. Pak zjistíme, že křivka přesahů má *celkově* klesající tendenci s vrcholy na verších se sudým počtem slabik (s výjimkou šestislabičného verše).

B. Rytmus jsem určovala způsobem, který jsem výše popsala. Z 6466 veršů je 6242 veršů trochejských, tj. 96,54 %. Různé typy daktylotrochejského, daktylského a jambického verše jsou zastoupeny jen poměrně malým počtem veršů, od 4 do 50.

Míra trochejských veršů v jednotlivých deklamovánkách se pohybuje od 100 % do 68,1 %, přičemž se zde jen částečně projevují chronologická hlediska. Zdá se, že bude plodnější sledovat vztah rytmu verše k námětu a k jeho zpracování v nejširším slova smyslu, ovšem právě v tomto bodě bude zapotřebí rozsáhlého srovnávacího materiálu k definitivním závěrům.

Relativně nejmenší počet trochejských veršů je ve známé deklamovávce *Já jsem Čech* – 68,1 %, ostatní verše jsou buď jambické (jsou to jediné jamby ze všech zkoumaných veršů) nebo trochejské s předdrázkou a daktylotrochejské s daktylem v 1. stopě, tedy vesměs typy veršů,

kteře se – alespoň zčásti – připodobňují jambu. Svědčí to o tom, že autor záměrně usiloval o vzestupný rytmus. Pozoruhodný je fakt, že se právě tato deklamovánka svým vážným rázem tak výrazně odlišuje od jiných Rubešových deklamovánek: je výrazem dobového vlastenectví s vážným pateticko-sentimentálním vyznáním lásky k české zemi, jazyku a minulosti. Autor v ní vytvořil báseň, která se snažila vyrovnat jak svou myšlenkovou závažností, tak i náročnou formou literaturě s vyššími společenskými a uměleckými cíli.

Další podprůměrný počet trochejů najdeme v básni *Venkovanka* (89,14 %), v které chvála venkova je vyjádřena spíš písňovým způsobem: délka verše je velmi pravidelná, střídají se za sebou verše o 7 a 6 slabikách (případně o 8 a 7) a žádný verš není kratší než 6 slabik a delší než 10 slabik (a i těch je zde velmi málo). Jistá monotónnost, vyplývající z této délky verše,⁵ je do jisté míry kompenzována jednak rytmickým odklonem od trochejského verše, a to hlavně směrem k daktylu s předrážkou nebo k daktylu, jednak sdružováním veršů (uvnitř odstavců) do čtyřverší, spjatých v deklamovávnce málo obvyklým přerývaným rýmem (jde celkem o 212 veršů z 313).

Ještě některé deklamovánky, které mají podprůměrný počet trochejů, ne však tak výrazný jako obě předcházející (např. *Každý chce být trocha živ* – 93,05 %, *Pivo* – 94,67 %, *Co je pravda, to je pravda* – 95,61 % aj.), mají určité rysy písňové formy nebo sklon k epičnosti. Není ovšem jisté, zda konfrontace s dalším materiálem z deklamovánek jiných autorů i z básní jiného druhu nám potvrdí, platí-li obecně, co jsme zjistili v Rubešových deklamovánkách, že totiž jednoznačně trochejský spád verše ustupuje tam, kde do zpracování námětu proniká vážný tón nebo kde se uplatňuje určitý epický motiv nebo kde charakter verše se některými prvky (pravidelnost v délce verše, ve strofické stavbě, refrén) blíží písňové podobě.

C. Rým – V deklamovávnce, kde jednotlivé verše jsou celkem od sebe do jisté míry izolovány (viz A), hraje velkou úlohu rým, který jednotlivé verše spojuje ve vyšší celky. Vzhledem k časté recitaci z paměti a k jisté možnosti improvizace byl zvláště vhodný rým sdružený, který těsně spojuje vždy dva sousední verše. Ten skutečně v našich verších výrazně

5 Bylo by jistě zajímavé v této souvislosti rozebrat, jaká je frekvence slov o různé délce a její vztah k veršům o určité délce.